

EPİKTETOS'UN HAYATI, ESERLERİ ve FELSEFİ GÖRÜŞLERİ

-Epicteto's Life, His Works and Philosophical Ideas-

Dr. Enver DEMİRPOLAT

Fırat Ü. İlahiyat Fakültesi

İslam Felsefesi Ana Bilim Dalı

e-mail: edemirpolat@firat.edu.tr

Özet: Felsefenin insanlık tarihiyle başladığı ifade edilmektedir. İnsanlık tarihinin unutulmaz isimleri peygamberler, filozoflar ve bilginlerdir. Biz, bu makalede M.S. I. yüzyılda Anadolu'da yaşamış olan Antik Yunan filozofu Epiktetos'un hayatını ve felsefi görüşlerini inceledik. Araştırmamızda daha çok, filozofun mevcut olan "Düşünceler ve Konuşmalar" adlı tek eserinden faydalandık. Onun bu eser bağlamında Felsefe ve Filozof, Tanrı, Ruh, Ahlak ve Akıl hakkındaki görüşlerinin yanı sıra diğer görüşlerine de kısaca temas ettik.

Anahtar Kelimeler: Epiktetos, Düşünceler ve Konuşmalar, Tanrı, Ruh, Ahlak, Akıl.

Abstract: Philosophy is said to have started since the birth of the human being. Prophets, philosophers and scientists are unforgettable names of the history of human being. In this article we studied the life and philosophical aspect of the antic Greek philosopher Epiktetos who lived in Anatolia. In the article we benefited from his work called "Ideas and Speeches" Apart from science and philosopher, God, Spirit, Moral and Wise which are available in the work mentioned above we wrote the other ideas of him.

Key Words: Epiktetos, Ideas and Speeches, God, Spirit, Moral, Wise.

1-Hayati: Milattan sonra 55 yılında Phrygia (Frigya)'da Hierapolis'te (Şimdiki Pamukkale yakınları) doğduğu rivayet edilen bir Yunan filozofudur. Çocukken Roma'da İmparator Neron'un azatlısı Epaphroditos'a satılmış bir köle idi. Asıl adı bilinmediği için Yunanca "satın alınmış adam-köle-uşak" anlamına gelen "Epiktetos" olarak adlandırılmıştır.¹

Epiktetos, Roma'da felsefe okuma imkânını bulmuş, kölelikten kurtulunca felsefe öğretmenliği yapmış, 90-94 yıllarında Roma imparatoru Domitianus bütün filozofları yurdundan kovunca, Nikopolis'e gitmiş orada Stoik felsefe ilkelerini öğretmeğe başlamıştır. Yokopolis'te yokluk içinde yaşamış ve burada ölmüştür.

¹ Epiktetos, **Düşünceler ve Konuşmalar**, (çev. Burhan Toprak), İnkılap ve Aka Kitabevleri, İstanbul-1967, s.VII. (Bundan sonra filozofun eserinin sadece ismi verilecektir.)

2-Eserleri:

Hiçbir yazılı eser bırakmamış, fakat büyük bir etki yapmıştır. Kendisini seven birçok öğrencileri olmuş, bunlardan İzmitli Finvius Arrianus, Epiktetos'un öğrettiklerini "Düşünceler-Epiktetos Elkitabı" adıyla sonradan kitap halinde toplamış ve böylece felsefesi hakkında bilgi edinmek mümkün olmuştur.² Gerçekte Epiktetos'un eseri sekiz kitaptan oluşmasına karşın günümüze kadar ancak dört kitabı ulaşmıştır.³

Epiktetos'un, bu eseri daha çok ahlaki öğütlere ayrılmış bir söyleşi türündedir. Kinik okulu mensuplarının uyguladığı türde kurmaca bir muhatapla diyaloglar biçiminde, kendisini tutkuların kölesi olmaktan kurtarıp doğaya uygun biçimde yaşamakla yetinerek bilgece esenliğe ulaşmak için öğrencilere yöneltilen konuşma metodunu kullanmıştır.⁴

3-Felsefi Görüşleri:

Epiktetos'un felsefesinin ana hatları kısaca şöyledir: Tanrı'ya güvenmek, vicdanın sesini dinlemek ve insanların kardeşçe yaşamaları esasına dayanmaktadır.

Kendisine, bilge kişi olarak Sokrates ile Diogenes'i örnek alan Epiktetos, temelde ahlak ile ilgilenmiş ve gerçek eğitimin, tümüyle bireye ait olan tek şeyin bireyin iradesi ya da amacı olduğunu kavramaktan başka bir şey olmadığını iddia etmiştir. Ona göre insan, iradeden bağımsız olan iyi ya da kötü hiçbir şey bulunmadığını öğrenmeli ve olayları öngörmeye veya yönlendirmeye kalkışmayıp sadece onları anlama çabası göstermelidir.⁵

Epiktetos'a göre insana kendisinden başka birisi zarar vermez. Epiktetos'un mesajı yönetici sınıfa değil daha çok orta sınıftadır. O, insanı, Tanrı'dan başka insanları da içeren büyük bir sistemin üyesi olarak görmüştür. Ona göre insanlar akıllı yanlarıyla Tanrı'nın çocuklarıdır ve kendilerinde tanrısal öğeler taşırlar.⁶

Epiktetos'un ahlak felsefesinin temelinde genel olarak şu iki kural dikkat çekmektedir:

a-İradenin dışında, iyi ya da kötü olan hiçbir şey bulunmadığını kabul etmemiz gerekir.

b-Olayları öngörüp yönlendirmeye çalışmak yerine, onları sadece bilgelikle kabul etmeliyiz.⁷

a-Epiktetos'un Felsefe ve Filozof Anlayışı:

Epiktetos'a göre felsefe öğreniminde ilerlemek isteyen bir kişinin öncelikle şu kaygıları zihninden çıkarıp atması gerekir:

² Epiktetos, a.g.e., s.XIII.

³ <http://www.psikolojik hizmetler.com/EPİKTETOS.html> 17.06.2004

⁴ <http://www.felsefeekibi.com/site/default.aspPG=537> 17.06.2004

⁵ Cevizci, Ahmet, **Felsefe Sözlüğü**, Ekin Yayınları, Ankara-1997, s.246.

⁶ Cevizci, a.g.e., s.246.

⁷ Cevizci, a.g.e., s.246.

“İşlerime önem vermezsem az zaman sonra iflas ederim ve yiyip içecek bir şey bulamam. Kölemi cezalandırmazsam gittikçe edepsiz olur.” Ona göre, kaygıyla varlık ve bolluk içinde yaşamaktansa; korkuları ve sıkıntıları kovup, açlık içinde ölmek daha iyidir.⁸

Epiktetos, yine felsefe öğreniminde ilerlemek için bilgiç geçinmekten sakınılmasını gerektiğini ileri sürer. Çünkü ona göre, bazı kimselerin gözünde önemli bir kişiymiş gibi görünmek, kişinin kendinden şüphe etmesini de beraberinde getirir. Kişinin hem kendine hem de dış eşyaya iradesini uydurması kolay değildir. Bunlardan birine bağlanmak ötekini itmek zorundadır.⁹

Ona göre her birimizin gerçek efendisi istediğimizi bize veren ve istemediğimizi yolumuzdan uzaklaştırandır. Öyleyse özgür olmak isteyen her insan ne başkalarının elinde olan şeyleri istemeli, ne de onlardan kaçınmalıdır. Kişi bunu yapmazsa zorunlu olarak esirdir.¹⁰

Bir kişinin filozof olmaya karar verdiğinde zor badirelerden geçmeye hazırlanması gerektiğini ifade eden Epiktetos, bu konuda şunları söylemektedir:

“Filozof mu olmak istiyorsun? Hemen alaya alınmaya hazırlan. Ve inan ki halk, “Bu adam bir gecede filozof oldu. Bu meydan okuyuş ona nereden geliyor?” diyecek. Sende sakın bu durum olmasın. Sana iyi ve güzel görünen düşüncelere sımsıkı bağlan. Ve unutma ki dayanırsan önceleri seninle alay edenler bile ilerde sana imreneceklerdir. Oysaki alaylarına önem verirsen iki kat gülünç olursun.¹¹ Birine yaranmak için dış eşyaya bağlanırsan bil ki değerinden düşmüşsündür. Bunun için her işte, her durumda filozof olmak sana yetsin. Filozof olduğunu göstermek istersen kendi kendine görünmeyi üstün tut. Bu sana yeter.”¹²

Herkesin aynı karakter ve nitelikte olamayacağını savunan Epiktetos, filozof olmak için kişinin bazı isteklerinden vazgeçmesini salık vermektedir. Ona göre bu konuda takip edilmesi gereken yollar şunlardır:

“Öncelikle yapacağın işin niteliğini anlamağa çalış. Sonra bu yükü taşıyacak kadar güçlü olup olmadığını anlamak için kendi karakterini incele. Çünkü hepimiz aynı şey için doğmuş değiliz. Filozof mu olmak istiyorsun? Düşün ki bu yola girmekle, onlar gibi bütün zevklere veda edebilir misin? Geceleri uyanık kalıp, çalışmağa, ailenden ve dostlarından uzak kalmağa, bir esirin oyuncuğa olmağa, kısacası her yerde geride durmağa razı olmak gerekir. Ya bedenine bağlı ya da ruhuna bağlı şeylerle uğraşmalısın. Özetle ya iç dünyanın servetini ya da dış dünyanın zenginliğini elde etmeğe çalışmalısın. Ya bir filozofun karakterini ya da düpedüz bir adamın karakterini seçmeli-

⁸ Düşünceler, XVIII, s.22.

⁹ Düşünceler, XX, s.23.

¹⁰ Düşünceler, XXII, s.23.

¹¹ Düşünceler, XXXI, s.26.

¹² Düşünceler, XXXII, s.26.

sin.¹³ Kendine sakın filozof deme.¹⁴ Kültürsüzlerin önünde derin ve önemli problemler açılırsa sus. Çünkü henüz sindirmediğin şeyi açıklamada senin için büyük tehlike vardır. Bir gün bir kimse çıkar da senin hiçbir şey bilmediğini ileri sürerse ve sen öfkelenmezsen o zaman filozof olmağa başladığını anla. Çünkü koyunlar ne kadar yem yemiş olduklarını çobanlarına gidip göstermezler, ama yedikleri yemi iyice sindirdikten sonra süt ve yün yaparlar. Sen de bilgisizlere özlü düşünceler sayıp dökme. İyice sindirmişsen bunlara davranışlarıyla göster.”¹⁵

Felsefe öğreniminde alınan mesafenin belirtilerini açıklayan Epiktetos, konu hakkında şu ifadeleri kullanmıştır:

“Felsefe öğreniminde bir adamın ilerlediğinin gerçek belirtileri, kimseyi yermez, övmez, kimseden sızlanmaz, kimseyi suçlandırmaz, güçlü bir kişi imiş ya da bir şeyler bilirmiş gibi kendisinden hiç söz açmaz. Elde etmek istediği şeyin eline geçmesine bir engel ya da herhangi bir şekilde güçlükler çıkarsa yalnız kendisini sorumlu sayar. Olur da bir kimse kendisini överse, onunla gizlice alay eder; eğer suçlandırılırsa haklı çıkmaya çalışmaz. Onun hiçbir şeye karşı taşkın ve coşkulu hareketi yoktur.”¹⁶

Felsefe öğrenen kişinin yaşantısında, bazı kesitler hakkında bölümler olduğunu savunan Epiktetos, bu bölümleri ve onların değerlendirilmesi hakkında şöyle demiştir:

“Felsefenin birinci ve en önemli bölümü kuralların uygulanmasını anlatan bölümdür. Örneğin: Kişi hiç yalan söylememelidir. İkinci bölümü, bunun ispatını gösterendir; neden yalan söylememeli? Üçüncüsü, ise ispatların delillerini vererek, bir ispatın ne olduğunu ve onun gerçekliğini ve kesinliğini gösteren bölümdür ki delil, sonuç, zıtlık, çelişme, gerçek, çürüklük gibi türlü terimleri anlatır ve açıklar. Üçüncü bölüm ikincisi için, ikincisi birincisi için zorunludur. Ama hepsi için zorunlu olan birinci bölümdür. Bizler, genellikle bu düzeni tersine çevirir ve hep üçüncüye önem veririz. Tüm çabamız ve incelemelerimiz üçüncüsü için; delil ve ispat için olur. Ve birinciyi; uygulamak olan bölümü unuturuz. Böylece gerekince yalan söylemekten çekinmeyiz. Buna karşılık yalan söylememek gerektiğini her zaman iyice ispata hazırız.”¹⁷

Filozofun işinin bedenen çalışan kişiye göre daha zor olduğunu¹⁸ iddia eden Epiktetos, felsefenin başlangıcı ile ilgili olarak, “Felsefe; ne olursa olsun yapmağa zorlandığımız ödevlerde cılızlığımızı ve bilgisizliğimizi an-

¹³ Düşünceler, XL, s.31.

¹⁴ Düşünceler, LXXII, s.41.

¹⁵ Düşünceler, LXXIII, s.42.

¹⁶ Düşünceler, LXXVI, s.43.

¹⁷ Düşünceler, LXXX, s.45.

¹⁸ Sohbetler, Birinci Kitap, XXXIV, s.58.

lamak ile başlar.¹⁹ Gerçekten felsefeyi seviyorsak irademizi olaylara göre düzenleyelim ki çıkan işlerden ve çıkması gerekirken olmayan şeyler yüzünden hep mutlu kalalım”²⁰ ifadelerini kullanmaktadır.

Sıradan eserleri okumakla filozof olunamayacağını söyleyen filozofumuz, bunun için insanların yaşantılarında kendilerini düzeltmelerinin gerektiğini belirtmiştir.²¹ Daha sonra aynı konuda muhatabına, “Bazı felsefe prensiplerini yuttun, hemen onları öğretmeğe kalkıyorsun. Önce onları sindir dostum ve senin temelli bir yerindeki değişikliği göster” şeklinde ifadeler kullanmıştır.²²

Epiktetos, filozof ve felsefenin, hekim ve hekimlik ile aynı görevi yaptığını belirterek şu örnekleri ileri sürmektedir:

“Hekimlik, sürekli hastalığı olanlara hava değiştirmeyi salık verdiği gibi, felsefe de, bunun gibi kökleşmiş alışkanlıkları olanlara yer değiştirmelerini salık verir. Çünkü bu alışkanlıklarının kuruluşunu sağlayan hava onları güçlendirmekten başka bir şey yapmaz.²³ Filozofun ekolü, hekimin eczanesi gibidir. Oraya zevk duymak için gidilmez, ama hayat kurtaran bir acıyı çekmek için gidilir.²⁴

Epiktetos, felsefe öğreniminin çok hassas ve dikkati gerektiren bir durum olduğunun altını çizerek bu konu hakkında şu benzetmeyi yapmıştır:

“Kaptanın en küçük bir dalgalığı bir gemiyi batırdığı gibi yapacağımız en küçük unutkanlık, en küçük bir dikkatsizlik de felsefe öğreniminde bütün ilerlemeyi yok edebilir. Öyleyse uyanık olalım. Koruyacağımız şey altın yüklü bir gemiden daha değerlidir. Bu; temizlik, sözde durma, direnme, Allah’ın buyruklarına boyun eğme, acıdan, kaygıdan, korkudan kurtulma, kısacası gerçek özgürlüktür.”²⁵

Felsefe ve filozofun insanlara sabrı ve davranış düzenliliği kazandırdığını belirten Epiktetos, konu hakkında şöyle demektedir:

“Filozof, kötü insanlardan, yaptıklarından daha çok kötülük bekler. Biri bana sövdü. Ona beni dövmediği için teşekkür ederim.²⁶ Felsefe; sen de ancak davranışlarıyla görünsün.²⁷ Kirli kılığı zindandan çıkan bir katil gibi düşkün ve iğrenç olan bir filozof; özlü sözlerini bana satmağa kalkarsa, beni

¹⁹ İkinci Kitap, XXIX, s.81.

²⁰ İkinci Kitap, XXXii, s.83.

²¹ Üçüncü Kitap, XXVIII, s.104.

²² Üçüncü Kitap, XLI, s.109.

²³ Üçüncü Kitap, XXXVI, s.107.

²⁴ Üçüncü Kitap, XLVII, s.112.

²⁵ Dördüncü Kitap, IX, s.12.

²⁶ Dördüncü Kitap, XIX, s.126.

²⁷ Dördüncü Kitap, XXXII, s.130.

nasıl kendisine çeker? Bir adamı bu halde bırakan felsefeyi bana nasıl sevdirebilir?”²⁸

b-Tanrı Anlayışı: Yaratılan her şeyin sebep-sonuç ilişkisi doğrultusunda olduğunu belirten Epiktetos, Tanrı'nın varlığını ispat etmek için eserden yola çıkmaktadır. O, görüşlerini aşağıdaki örnekleri vererek açıklama yoluna gitmiştir:

“Allah, sadece renkleri yaratıp onları ayırt edip, görececek gözleri yaratmamış olsaydı bu renkler neye yarayacaktı? Renkleri ve gözleri yaratıp da ışığı yaratmasaydı renkler ve gözler neye yarayacaktı? Bu üç şeyi birbiri için yaratmış olan kimdir? Bu eşsiz birliğin yaratıcısı kimdir? Allah'tır. Demek ki tanrısal bir kuvvet vardır.”²⁹

Ona göre insan, bu dünyada Allah'ın niteliğinin ve O'nun yarattığı eserlerin seyircisi, O'nun açıklayıcısı ve övücüsü olmalıdır. Bu eşsiz gösteriden (hayattan/dünyadan) yalnız şöyle görmüş olarak çıkıp gitme. Gör, tanı, öv ve O'nu kutla.³⁰

Bir hükümdarın ya da büyük bir beyin koruması, bizi huzur içinde ve her türlü tehlikeden uzak tutmağa yeter. Oysaki koruyucu ve baba olarak Allah'ımız var. Niye bu korunma kaygılarımızı, korkularımızı atmak için yetmiyor.³¹

Bir kişi Epiktetos'a dedi ki: “Hiç birini atlamadan Allah'ın bütün davranışlarını nasıl öğreneceğimize beni nasıl inandırabilirler?” Epiktetos ona şu cevabı verdi: Bütün dünyadaki eşya ve olayların aralarında bağları olduğuna inanıyor musun? -Evet-Dünyada olup bitenlerin gök kuvvetleri yönünden yönetildiğine inanıyor musun? -Evet- Her şeyin zamanında olup bittiğini ve her mevsimin zamanında başladığını görüyorsun. Güneşin yaklaşması ya da uzaklaşması ile ayın dolgunlaşması ya da incilmesi bütün tabiatın yüzünü değiştiriyor. Bundan sonra yeryüzündeki her şeyin, vücutlarımızın “bütün” ile o kadar birleşik olduğunu gördükten sonra, bu kainattan daha Tanrısal olan ruhumuzun ondan ayrı olduğunu ve onu yaratan Allah'ın ayrı ve bağımsız olabileceğini nasıl düşünebilirsin. Senin anlayışının Tanrılık kadar engin olduğunu sana kim söyledi? Çevrende görünen her şey senin gözünün önündedir. Gözü yaratanın gözünden bir takım şeylerin kaçıp kaçamayacağını sen düşün.³²

Tanrı'ya şükür edilmediğinden dolayı insanın nankör olduğunu belirten Epiktetos, “Allah'ın bize verdiği olağanüstü iyiliklerden bile söz edilse, bunun için şükretmek şöyle dursun, onu suçlandırır ve ondan sızlanırız. Bununla birlikte bir parçacık olsun duyulu ve borç nedir bilen bir yüreğimiz

²⁸ Dördüncü Kitap, XL, s.136.

²⁹ Sohbetler, Birinci Kitap, XXII, s.54.

³⁰ Sohbetler, Birinci Kitap, XXIII, s.54.

³¹ Sohbetler, Birinci Kitap, XXXI, s.56.

³² Sohbetler, Birinci Kitap, XLI, s.60-61.

olsa, tabiatın herhangi bir parçası, en küçüğü bile, Tanrısal gücü ve üzerimizdeki iyiliklerini duymamıza yetecektir”³³ şeklinde görüşlerini ifade etmektedir.

İnsanın akıllı olduğu için Tanrı’yı övmesi gerektiğini belirten³⁴ filozofumuz, kendisinin, insanlara sadece inançlarında özgürlüğü korumalarını öğrettiğini ve Allah’ın da yalnız bunları korumaları için insanları yarattığını söylemiştir.³⁵ Ona göre Allah’ın en doğru, en yerinde, en çok ayaklar altına alınmayacak kanunu, her zaman güçlüye boyun eğmesi ve akılla onu yemesidir.³⁶

Epiktetos, “Sultanların ve büyüklerin karşısına çıktığın vakit yükseklerde seni gören, duyan ve senin daha çok borçlu olduğun daha büyük bir sultanın var olduğunu hatırla”³⁷ şeklinde fikirlerini dile getirerek kişinin Tanrı’yı hep hatırında tutmasını belirtmiştir. Aynı şekilde “Allah’ın karşısına ne halde çıktığına önem vermemekle seni yaratana leke sürüyorsun. Oysaki ustadan ustaya, eserden esere ne büyük ayrılık var”³⁸ sözleriyle yaratıcının eserlerinden hareketle O’nun büyüklüğünün bilinebileceği görüşündedir.

Epiktetos’a göre Allah’ın niteliği zeka, bilgi, düzen ve akıldır.³⁹ Kişinin her an kendi kendine: “Beni yaratan Allah’tır ve Allah benim içimdedir. O’nu gittiğim her yere götürüyorum. O’nu niçin utandırıcı düşüncelerle, bayağı işlerle ve alçakça isteklerle kirleteyim”⁴⁰ şeklinde telkinde bulunmaktadır.

Epiktetos, felsefenin konularından olan bilgi/epistemoloji hakkında fazla bir fikir beyan etmemiştir. Ancak o, öğrenilmesi gereken ilk bilginin; “Tanrısal iyilikleri ile her şeyi yöneten bir Allah’ın varlığı, yalnız davranışlarımızın değil âma duygularımızın ve düşüncelerimizin de ondan saklanmayacağı”⁴¹ olduğudur. Ona göre Tanrı, insana “Varlığında bulunan en büyük, en soylu, en şahane, en tanrısal şeyi; düşüncelerini iyice kullanma bilgisini ve en gerçek nimetleri kendinde bulma gücünü vermiştir.”⁴²

c-Ruh Anlayışı: Epiktetos’a göre insan kendi bedenine gerekli şeyleri örneğin yeme içmeyi, elbiseyi, evi, hizmetçileri vs. ruhun ihtiyaçları ne kadar ve nasıl gerektiriyorsa o kadar istemelidir.⁴³

³³ Sohbetler, Birinci Kitap, XLV, s.62.

³⁴ Sohbetler, Birinci Kitap, XLVI, s.62.

³⁵ Sohbetler, Birinci Kitap, LXXIV, s.70.

³⁶ Sohbetler, Birinci Kitap, LXXV, s.70–71.

³⁷ Sohbetler, Birinci Kitap, LXXIX, s.72.

³⁸ İkinci Kitap, XX, s.78.

³⁹ İkinci Kitap, XVII, s.78.

⁴⁰ İkinci Kitap, XVIII, s.78.

⁴¹ İkinci Kitap, XXXIII, s.84.

⁴² Sohbetler, Birinci Kitap, I, s.47.

⁴³ Düşünceler, L, s.36.

İnsanların beden ölümünden korktuklarını, oysa asıl korkulması gerekli şeyin ruhun ölümü olduğunu dile getiren⁴⁴ düşünürümüz, ruhun ölümünün nasıllığı hakkında bir görüş belirtmemiştir. Ancak genel görüşlerini incelediğimizde kanaatimizce onun, ruhun ölümünden muradı ruhun kötülüklerle kirlenmesi ve kişinin Tanrı'ya olan bağlılığının azalıp yok olmasıdır.

Epiktetos'a göre, "Ruhun büyüklüğü enginliğiyle değil, inançlardaki kesinlik ve gerçeklikle ölçülür."⁴⁵ O, ruhların tekamül edip olgunlaşmasının aniden olamayıp zamana bağlı olduğunu belirterek "Ruhların bir atılışa meyvelerini tam olgunlaştırmalarını istiyorsun. Bu doğru mudur?"⁴⁶ Ölmemek insanlar için bir felakettir. Başak için sararıp olgunlaşmamak ve biçilmemek ne ise ademoğlu için de ölmek odur"⁴⁷ diye fikirlerini anlatmaktadır.

Epiktetos, ruhun nasıllığını anlatırken doğrudan bir ifade yerine örneklerle fikirlerini anlatır. O, ruhu, su dolu bir havuz örneğiyle açıklamak yoluna gitmektedir. "Ruh su ile dolu bir havuz gibidir. Onun kanatları bu havuzu aydınlatan ışıktır. Havuzun suyu dalgalandıkça ışığın da dalgalandığı sanılır. Oysa ki ışık olduğu gibidir. İnsan içinde bu böyledir. O bulanık ve üzüntülü iken, erdemleri bulanık ya da sarsılmış değildir. Onun özündeki güçler kıpırdanmıştır. Bu güçler durgunlaşınca her şey durgunlaşacaktır"⁴⁸ diye görüşünü açıklamaktadır.

d-Ahlak Anlayışı: Felsefesini genellikle ahlak üzerine kuran Epiktetos, bu konuya eserinde oldukça geniş yer vermiştir. Görüşlerini bir nasihat ve öğüt şeklinde ifade eden düşünürümüz, kişinin kendisine ister yalnız isterse toplumda iken hiç değişmeyecek bir karakter ve her vakit boyunca egeceği moral kuralları bulmasını söylemiştir.⁴⁹ O, bir insanın dünyanın gidişatından kendini kurtaramayacağını göz önüne alarak yapılan en iyi şeyin dünyanın gidişatını olduğu gibi benimseyip hem sıkıntıdan hem de tedirginlikten kurtulmanın mümkün olduğunu ileri sürmektedir.⁵⁰

Onun nasihat şeklindeki ahlaki kurallarından bazılarını zikretmenin faydalı olacağı kanaatindeyiz. Bu kurallar şunlardır:

1-Evlenmeden önce elinden geldiği kadar cinsi zevklere karşı perhizli ol. Eğer bu zevklere yanaşırsan hiç olmazsa sapık olma. Yaptığın perhizle övünme.⁵¹

⁴⁴ Sohbetler, Birinci Kitap, XX, s.54.

⁴⁵ Sohbetler, Birinci Kitap, XXXVIII, s.59.

⁴⁶ Sohbetler, Birinci Kitap, XLIV, s.61.

⁴⁷ İkinci Kitap, XI, s.76.

⁴⁸ Üçüncü Kitap, V, s.96.

⁴⁹ Düşünceler, XLIV, s.35.

⁵⁰ <http://Xenefon.8m.com/felsefe/Epiktetos.html> 17.06.2004.

⁵¹ Düşünceler, LI, s.36.

2-Biri çıkar da bir kimsenin seni yediğini söylerse ileri sürüleni yalamamağa kalkma.⁵²

3-Herhangi bir olayda sonuç nasıl çıkarsa çıksın sevinmeğe çalış. Böylece ne kızar ne de üzülürsün. Alkıştan, kahkahadan ve taşkın hareketlerden çekin. Evine döndüğün zaman, gördüklerinden uzun uzadıya laf açma. Çünkü bunlar ne senin huylarını düzeltmeğe, ne de seni daha ahlaklı bir adam haline getirmeğe yarar.⁵³

4-Edebe aykırı lakırdılara kendini bırakıp koyuvermek çok tehlikelidir. Böyle konuşmalara tank olursan, fırsat düşünce konuşanı azarlamaktan çekinme. Olmazsa sus ve yüzünün kızarmasıyla, bakışlarının ağırlığı ile bu lakırdıların hoşuna gitmediğini belli et.⁵⁴

5-Bir işe girerken, bu işi yapmanın senin ödevin olduğunu bildikten sonra, halk ne kadar kötü düşünecek olursa olsun yaparken görülümüş olmaktan korkma. Bu davranış kötü ise onu hiç yapma.⁵⁵

6-İnsanlar kendilerine ya çok pahalı ya da çok ucuz değer biçerler. Herkes kendine ne değer biçerse pahası odur.⁵⁶

7-İyi ve kötü senin isteğine bağlıdır.⁵⁷ Güzel, iyi, kötü, doğru, yanlış anlamları, incelikle ve ölçü ile uygulamasını öğrenmeden önce, herkesin rasgele kullandığı terimlerdir. Kavgalar, çatışmalar ve savaşlar hep bundan doğar. Ben “bu doğrudur” derim. Başka biri “doğru değildir” der. Nasıl anlaşmalı? İyice yargılamak için elimizde hangi kural var? İnanç mı? İşte iki kişiyiz ve ikimizin de birbirine zıt iki inancımız var. Doğrusu inanç nasıl güvenilir bir yargıç olabilir? Delilerinde kendilerine göre bir inançları var. Öyleyse gerçeği öğrenebilmek için sarsılmaz bir kuralın olması gerekir. Bu kural cinste görülen özellikleri türe uygulamaktır. Böylece herkesin benimsemiği karakterler her özel olay karşısında geri düşüncelerimizi doğru yola getirecektir.⁵⁸

7-Dünyaya gelen insanların bir kısmı satmak, bir kısmı da satın almak için gelmişlerdir.⁵⁹

8-Kötü huylara ve ihtiraslara düşkün kimselerin ruhu hiç doymaz. Kararsız, akımlarına uyarak sürüklenip durur. Bunlar dost olamazlar.⁶⁰

⁵² Düşünceler, LIII, s.36.

⁵³ Düşünceler, LIII, s.36.

⁵⁴ Düşünceler, LIX, s.38.

⁵⁵ Düşünceler, LXI, s.38.

⁵⁶ Sohbetler, Birinci Kitap, XI, s.50.

⁵⁷ İkinci Kitap, XXVIII, s.81.

⁵⁸ İkinci Kitap, XXX, s.82.

⁵⁹ İkinci Kitap, XXXVI, s.85.

⁶⁰ İkinci Kitap, LVIII, s.92.

9-Güzellik ile çirkinlik arasında başkalık olmadığını ileri sürmek nan-kör ve toy olmaktır. Güzelliği yok sayarak ondan kurtulmak mümkün de-ğildir. Onu bilmek ve ona dayanmak gerektir.⁶¹

10-Bir güzel söz söyleme sanatı varsa, bir de güzel söz anlama sanatı vardır.⁶²

11-İyice kendine güvenmeden kötü alışkanlıklarla üstünkörü de olsa savaşıma. Çünkü savaş için şimdilik iki güç denk değildir. Seni yenmiş olan yine yenebilir.⁶³

12-İnsanın gerçek soyluluğu doğuştan değil erdemden gelir.⁶⁴

13-Balmumundan inançlarımız oldukça güneşten uzaklaşırız.⁶⁵

14-Sağlık bir iyilik, hastalık bir kötülüktür.-Yanlış düşünce. Sağlığı ye-rinde kullanmak bir iyilik, kullanmamak bir kötülüktür. Hastalığı akıllıca yönetmek bir iyilik, yönetmemek bir kötülüktür.⁶⁶

15-Bütün istemediklerini yapan kötü bir adam bulunamayacağı gibi özgür olan kötü bir adam da yoktur.⁶⁷

16-Olgun ve kültürlü insan; varlığına, başkaları için kıyarak onu kaza-nır.⁶⁸

17-Uydurma bir özgürlüğü kazanmak için insanlar en büyük tehlikele-re göğüs gererler. Sen gerçek, güvenli hiçbir gücün elinden alamayacağı özgürlüğü kazanmak için hiçbir yol bulmayacak mısın? En küçük bir sıkıntı-ya girmeyecek misin?⁶⁹

18-İstedliğini elde eder etmez mutlu -' sanıyorsun. Aldanıyor-sun. Onu elde eder etmez eşit kaygılar, özlemler, tiksinniciler, korkular, istek-ler baş gösterecek.

19-Mutluluk elde etmekte ve zevk duymakta değil, ama istememekte-dir. Çünkü mutluluk özgür olmaktır.⁷⁰

20-Yaşlı bir zengine dalkavukluk edeceğine olgun bir adama yaranma-ğa çalış.⁷¹

21-Dostlarının alayları senin yaşayışını değiştirmeye engel olmasın. Rezalet içinde olup, onlara yaranmayı mı, ya da erdemli olarak onların gö-zünden düşmeyi mi üstün tutarsın?⁷²

⁶¹ İkinci Kitap, LXI, s.93.

⁶² İkinci Kitap, LXII, s.93.

⁶³ Üçüncü Kitap, XXI, s.102.

⁶⁴ Üçüncü Kitap, XXIX, s.105.

⁶⁵ Üçüncü Kitap, XXXIII, s.106.

⁶⁶ Üçüncü Kitap, XXXVIII, s.108.

⁶⁷ Dördüncü Kitap, I, s.121.

⁶⁸ Dördüncü Kitap, III, s.121.

⁶⁹ Dördüncü Kitap, V, s.122.

⁷⁰ Dördüncü Kitap, VI, s.122.

⁷¹ Dördüncü Kitap, VII, s.122.

22-Bize yabancı her şey, değer verince bizi köleliğe götürebilir.⁷³

23-Gerçek mutluluğun karakteri, sürmek ve hiçbir engele çarpmamaktır. Bu iki karakteri olmayan mutluluk gerçek değildir.⁷⁴

24-Aklını geliştirmek, olgunlaştırmak, tabiata uymaya alışmak ve ödevlerini yerine getirmek için uyanık kalırsan ancak o zaman sana idealist derim. Çünkü insana yaraşır tek ideal işte budur.⁷⁵

25-İnsan, temizliği, iyiliği, vefayı, adaleti yitirdiği vakit ve ruhuna Allah'ın işlediği Tanrısal değerler silindiği vakit mutsuzdur.⁷⁶

26-Güzel sözler yazarız. Ama bu sözler bize işlemiş midir ve onları uyguluyor muyuz?⁷⁷

27-Bugün göz yumulan küçük bir yanlış adım, yarın seni daha büyüğüne yuvarlayacak ve sürüp giden bu aldırma senin hiç düzeltemeyeceğin bir alışkanlık meydana getirecektir.⁷⁸

e-Akıl Anlayışı:

Epiktetos, kişiyi yönetenin insanın akılı olduğunu söyleyerek, "Her şeye özendiğin gibi varlığının en temelli yönünün kisası seni yöneten aklın da çarpılmamasına özen. Hayatımızın her hareketinde bu kurala uyarsak her şeyi daha güvenle yapmış oluruz"⁷⁹ diye konu hakkındaki görüşlerini açıklama yoluna gitmektedir.

Epiktetos, insan aklının, bedeni yönettiği için dengelerin korunmasına işaret ederek, "Her şeyi yoluna koyacak olan akıl sapıtırsa onu yoluna kim koyacak?"⁸⁰ şeklinde bu konuyu dile getirmiştir.

Filozofumuz, kişinin, akılı olan geçici bir hayvan olduğunu onun ancak akıl ile hayvanlardan ayrıldığını belirterek, insanın akıldan uzaklaştığı, akılsızca hareket ettiği zaman kaybolup kendi vasıflarından sıyrılacağını ve geriye sadece bedeni olan bir hayvanın ortaya çıktığını belirtir.⁸¹

Aklın, iyyinin ölçüsü olacağını bunun toplumsal olaylar içinde geçerli olduğunu belirten Epiktetos, "Kolektif aklın emrettiği prensiplerle yönetilen bir kentte; düzenin, ölçü ve çekingenliğin bulunduğu görülür. Böyle bir kentte en doğru inançlar ele alınacak ve her türlü erdem baş üstünde yer bulacaktır. Orda adalet nur saçacaktır, güvenlik iyi düzenlenecek, herkesin çoluğu

⁷² Dördüncü Kitap, VIII, s.122-123.

⁷³ Dördüncü Kitap, XI, s.123.

⁷⁴ Dördüncü Kitap, XII, s.123-124.

⁷⁵ Dördüncü Kitap, XVII, s.125.

⁷⁶ Dördüncü Kitap, XX, s.126.

⁷⁷ Dördüncü Kitap, XXII, s.127.

⁷⁸ Dördüncü Kitap, XXI, s.136-137.

⁷⁹ Düşünceler, LXIV, s.39.

⁸⁰ Sohbetler, Birinci Kitap, XLVIII, s.62.

⁸¹ İkinci Kitap, XXIII, s.80.

çocuğu olacak ve bu çocuklar iyi terbiye edilerek yetiştirilecek, herkes imanla Allah'a kulluk edecektir"⁸² şeklinde görüş ileri sürmektedir.

f-Diğer Görüşleri: Epiktetos, yukarıda konu başlıkları halinde verdiğimiz görüşlerinin dışında diğer fikirlerini çok kısa olarak açıklamaktadır. Bu görüşler özetle şöyledir:

1-Yapacağın her işte, girişmeden önce ne olacağını ve arkasından ne çıkacağını iyice düşün, ondan sonra işe kalk. Bu yolu tutmazsan yapacağın her harekette başlangıçta zevk duyarsın. Ama sonunda rezalet kendini gösterince utanç içinde kalırsın⁸³

2-Olabildiği kadar sus ya da, kaçınılmaz sözleri söyle ve az kelimeyle söyle. Ara sıra konuşman gerekir. Bu durumlarda bayağı konulardan söz açma. Özellikle yerme, övme ve karşılaştırma için tanıdığın kişileri ele alma.⁸⁴

3-Becerebilirsen dostlarının konuşmalarını sözlerinle düzelt ve ahlaka uygun konulara çevir. Eğer yabancılar arasında isen hiç ağzını açma.⁸⁵

4-Uzun zaman, sık sık ve kahkahalarla gülme.⁸⁶

5-Zorlanmazsan hiçbir zaman, hiçbir şey için yemin etme. Zorlanınca olabildiği kadar az yemin et.⁸⁷

6-Evinden dışarıda yemek yeme ve bütün ziyafetlerden kaçmağa çalış. Ama olağanüstü bir sebep seni zorlarsa, ayaktakımı gibi davranmamak için, bütün dikkatini kendi üzerinde topla.⁸⁸

7-Gücünü aşan rolü üzerine alırsan, bu rolü iyi oynayamadığın gibi yapabileceğin rolü de bırakmış olursun.⁸⁹

8-Bir kere sınırı aşan için artık sınır yoktur.⁹⁰

9-Biz ancak elimizde olana hakimiz ve bütün karşımıza çıktıkları gibi almağa mecburuz.⁹¹

10-Hayvanlarla ortaklaşa sahip olduğumuz bir gövde ve Tanrılarla ortaklaşa sahip olduğumuz bir ruh. Bazı insanlar birinciye, bazıları ikinciye düşkündürler. Onun için bir takım insanların düşünceleri soyludur. Sayısı çok olan öbürlerinin de düşünceleri bayağıdır.⁹²

⁸² Üçüncü Kitap, XI, s.98.

⁸³ Düşünceler, XXXVIII, s.29.

⁸⁴ Düşünceler, XLV, s.35.

⁸⁵ Düşünceler, XLVI, s.35.

⁸⁶ Düşünceler, XLVII, s.35.

⁸⁷ Düşünceler, XLVIII, s.35.

⁸⁸ Düşünceler, XLIX, s.35.

⁸⁹ Düşünceler, LXIII, s.39.

⁹⁰ Düşünceler, LXV, s.39.

⁹¹ Sohbetler, Birinci Kitap, II, s. 47.

⁹² Sohbetler, Birinci Kitap, XVII s.52.

11-En çok göze çarpan gerçeklere inanmayanlarla tartışma neye yarar? Bunlar insan değil taşlardır.⁹³

12-Özgürlük ile delilik birlikte bulunmazlar. Özgürlük yalnız güzel değil aynı zamanda akla uygun olan bir şeydir. Özgürlük olayların senin hoşuna gittiği gibi gelmesinde değil, ama olduğu gibi gelmesindedir.⁹⁴

13-Ben niye böyle bir ana ve babadan doğdum? Doğmadan önce filanca ile evlenmesini ve benim onlardan doğmamı istiyorum demek elinde mi idi? Doğuşun uğursuz oldu ise bunu erdem ile düzeltmek senin elinde değildir?⁹⁵

14-Hiçbir gücün yıkamayacağı adam, inançlarında dayanıklı ve elimizde olmayan her hangi bir şeyin kendisini sarmasına göz yummayandır. O bana göre bir atlettir.⁹⁶

15-Bütün insanların benimsedikleri anlamlar vardır. Kavgalar, karışıklıklar, savaşlar nereden çıkıyor? Bu ortaklaşa anlamların özel olaylara uygulanmasından. Adalet ve iç temizliği şüphesiz her oluştan üstündür.⁹⁷

16-Senin olanı iyice koru ve başkasının olanı isteme. Böyle davranırsan hiçbir aksilik mutluluğuna engel olamaz.⁹⁸

17-Kendime düşkünsem varlığa bağlı isem ben yok olmuşumdur, artı esirim demektir. Böylelikle nereden elde edilebileceğimi, vurulacağımı belli etmişimdir.⁹⁹

18-Bir taş küfret, neye yarar? O seni duymaz. Onun için taş benze, sana söylenen küfürleri duyma.¹⁰⁰

19-Körlere ve topallara acıyorsun. Niçin kötü insanlara acıımıyorsun? Onlar da başkalarının topal ve kör olmaları gibi kötüdürler.¹⁰¹

20-İnançlarımızın ölçü ve kanunu davranışlarımızdır.¹⁰²

21-Güven yalnız elinde olan şeylere, ihtiyatı da elinde olmayan şeylere uygula. Böylece hem ihtiyatlı, hem de güvenli olursun. Çünkü gerçek yıkımları ihtiyatla uzaklaştırarak, korkusu altında bulunduğun uydurma belalara cesaretle karşı koyacaksın.¹⁰³ İnsanların yıkılışı her vakit ihtiyatlarını, güvenlerini kötü ve yanlış kullanmaktan gelir.¹⁰⁴

⁹³ Sohbetler, Birinci Kitap, XIX, s.54.

⁹⁴ Sohbetler, Birinci Kitap, XXXV, s.58.

⁹⁵ Sohbetler, Birinci Kitap, XXXIX, s.59.

⁹⁶ Sohbetler, Birinci Kitap, L, s.63.

⁹⁷ Sohbetler, Birinci Kitap, LXII, s.67.

⁹⁸ Sohbetler, Birinci Kitap, LXV, s.68.

⁹⁹ Sohbetler, Birinci Kitap, LXVI, s.68.

¹⁰⁰ Sohbetler, Birinci Kitap, LXVIII, s.69.

¹⁰¹ Sohbetler, Birinci Kitap, LXIX, s.69.

¹⁰² Sohbetler, Birinci Kitap, LXX, s.69.

¹⁰³ İkinci Kitap, I, s.73.

¹⁰⁴ İkinci Kitap, II, s.73.

22-Kadınlar orta malıdır. Bu tabiatın kanunudur diyenlere: “Sofraya konan etlerde önce ortaklaşadır. Ama tabaklara dağıtıldıktan sonra komşuna düşeni tabağından almağa kalkarsan bütün soyluluğunu, utanmanı kaybetmiş olursun. Tiyatro da bütün vatandaşlar için ortaktır. Ama yerler tutulduktan sonra oturmak için komşunu ne yerinden kaldırmağa davranır, ne de kaldırır-sın. Kadınlar da böyledir. Kanunu yapan onları dağıtıttıktan ve her biri kocaya gittikten sonra, kendi karını bırakıp komşunun karısını almağa kalkman doğ-rumudur? Bunu yaparsan sen bir adam değil, bir maymunsun ya da bir cana-var-sın.”¹⁰⁵

23-Ben süresiz değilim bir insanım. Saat günün bir parçası olduğu gibi, ben de bütünün bir parçasıyım. Saat gelip geçer ben de gelip geçerim. Geçip gitme şekli önemli değildir. İster sıtma ile, ister su ile boğulma olsun, hepsi eşittir.¹⁰⁶

Sonuç olarak denilebilir ki: Epiktetos, Epicur’ün düşüncesine kendi ah-laki anlayışına göre gayr-i ahlaki olduğu için karşıdır ve o düşünceye ciddi eleştiriler yöneltmiştir. Zaman zaman “Ey Ahmak!” gibi ifadeler kullanarak karşıtlığını ifade etmekten de çekinmemiştir. O, Sokrates ve Diogenes’in fikirlerini ise genelde benimsemektedir.

Epiktetos, öğüt verirken genellikle ölümü örnek verir ve mütevazı ol-mayı savunur. Bu durum onu tam bir tevekkül insanı yaparak olayların gidi-şatını kadere bırakmaya yönelerek kendisinin dünya malına ilgi duymaması-nı sağlamaktadır. O, insanın dünyanın gidişatından kendisini ayıramadığına göre yapılacak iş, onun gidişini olduğu gibi benimsemek olduğunu belirt-mektedir. Bu durum ona göre kişiyi gereksiz sıkıntı ve tedirginlikten de kur-tarır. Epiktetos’a göre en önemli erdem bilgeliktir ve insan için iyi olan tek şey iradedir.

¹⁰⁵ İkinci Kitap, VII, s.74-75.

¹⁰⁶ İkinci Kitap, VIII, s.73.